

VALLÁSSZABADSÁG ROMÁNIÁBAN

JANUÁRBAN éppen húsz éve múlt annak, hogy Vaida Voevod Sándor, az akkori román miniszterelnök az angol kormány meghívására Londonban látogatást tett. A látogatásra fiatal titkára is elkíserte, öt évvel később, 1925-ben már meg is jelent e látogatás eredményének beszámolója: „Románia diplomáciai működése 1919 novembertől 1920 márciusig“ cím alatt. A könyvet Vaida egykori titkára, Viorel Tilea írta, aki jelenleg a román kormány londoni nagykövete. Megállapításainak egy-némelyike rendkívüli érdeklődésre tarthat számot a jelenlegi körülmények között.

Vaida húsz évvel ezelőtti látogatásának célja bizonyos angol aggodalmak elosztatása volt. Az angol társadalom egy része ugyanis nem helyeselte azt a politikát, melyet az akkor készülő trianoni békeszerződés a magyarsággal és Magyarországgal szemben alkalmazott. Különösen az angol egyházi körök nézték nagy bizalmatlansággal az utódállamok vallásos és

nemzetiségi politikáját. Vaida főképpen ezeket az egyházi köröket akarta megnyugtatni. Tilea elmondja, miképpen keresett összeköttetést a canterbury-i érsekkel, Boume kardinálissal, Copland Bovie-vel, az angol unitárius egyház képviselőjével és másokkal. „Mindannyioknak megmagyarázta és magyarázatait gazdag bizonyító anyaggal támogatta, hogy Romániának nem érdeke elnyomni a különféle vallásfelekezeteket, sőt ellenkezőleg, az új alkotmánytörvényben is garantálni fogja a teljes szabadságot, amelyet az 1866-os alkotmány is elismert már és biztosítottak a gyulafehérvári határozatok.“ Programbeszédet is mutatott az angoloknak, akik meggyőződhettek a beszéd romániai egyházakra vonatkozó részének szabadelvű jellegeről.

Az angol egyházi köröket Vaidának sikerült meggyőznie. Elhitték a román kormány szándékait a nem román egyházakra vonatkozólag. Világos biznysága ennek Copland Bovie cikke, mely a Westminster Gazette 1920 február 4-iki számában jelent meg és a következő megállapítással zárult: „Románia miniszterelnöke, akivel hosszabb ideig volt alkalmam beszélgetni, biztos garanciát adott, hogy az egyházi szabadságjognak angolországi barátainak nem lehet semmi okuk a félelemre, mert a jelenlegi román kormánynak őszinte szándéka, hogy a törvények útján biztosítsa minden állampolgár részére a vallás legteljesebb szabadságát. Azok, akiket az Erdélyből érkező kegyetlenségekről és zaklatásokról szóló hírek mélyen nyugtalanítottak, bizonyára örülnek majd ezeknek az ígéreteknek.“

A „biztos garanciák“ ellenére Románia nem nagyon sietett a vallás legteljesebb szabadságának biztosításával. Igaz, hogy az 1923-ban módosított alkotmány kimondta a lelkiismereti szabadság korlátlanágát. Az 1928-as kultusztörvény pedig hasonlóképpen biztosította a vallásgyakorlat szabadságát. De a törvények betűje és a végrehajtás között óriási különbség van Romániában. Ezt a különbséget 1930 után a kisebbségek évről évre mind jobban érezték. A lelkiismereti szabadság megsértése egyre gyakoribb jelenség lett, különösen 1933 óta, mikor megkezdődött a román egyházakba való erőszakos áttérítés.

Ám 1934-ben Dragomir Silviu külföld számára írott francia nyelvű propagandamunkája mégis azt állította, hogy a román kormány a legtörelmesebb és a legmegértőbb politikát folytatja a kisebbségi egyházakkal szemben. Goldiș egykori kultuszminiszter megállapításait idézve fejt ki, hogy „az új Románia nem azért keletkezett, hogy romboljon, hanem ellenkezőleg azért, hogy mindenkinek több szabadságot és teljes igazságot adjon. A szabadság és igazság eszméje képezi történelmi hivatását.“

Dragomir Silviu eme könyve ugyanabban az évben jelent meg, mikor a székelyföldi állami iskolák legnagyobb részében egyszerű tanfelügyelői rendeletre beszüntették a magyar nyelvű tanítást és amikor valamennyi magyar egyház messze hangzó szavakkal panaszkodott a székelyföldi erőszakos térítések ellen. Ám a következő esztendőben a kisebbségi egyházak helyzete még rosszabb és túrhetlenebb lett.

Valóban a református és unitárius egyházak belső életét 1934 óta az állami hatóságok egyre jobban megbénították. A templomon kívüli belmissziós összejöveteleket és presbiteri gyűléseket a legtöbb helyen csendőrségi közbelépéssel akadályozták meg. Hiába voltak a tiltakozások és kérelmezések, az erőszakosságok tovább folytak. Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgató Tanácsának 1935—37-ről készített hivatalos jelentésében megdöbbentő eseteket lehet olvasni. Ezt a jelentést a legnagyobb erdélyi magyar egyház kormányzó testületé hivatalosan adta ki a kerületi közgyűlésen való tárgyalás céljából. A felsorolt tények valódiságához tehát semmiféle kétség nem férhet.

A tényekből feltárult a legnagyobb erdélyi magyar egyház kétségbejítő helyzete. A templomi istentiszteleten kívül a szóbanforgó két esztendő alatt semmiféle más egyházi tevékenységet nem lehetett folytatni. „A belmissziói munka csaknem egészen megbénult. Alig akadt egyházközség, ahol a nőszövetségi, férfiszövetségi stb. munkákat rendszeresen lehetett volna végezni. A hatóságok egymásnak ellentmondó rendelkezésekkel nehezítik meg az egyház belmissziói munkáját.“

A felsorolt esetek legnagyobb része a vallásos estélyek, bibliakörök, női- és férfi-szövetségek összejöveteleinek betiltásáról számol be. Ez néhol egészen különös körülmények között történt. „Köpecen a csendőr-örmester a presbitérium gyűlését feloszlatta, annak tagjait az őrser kísérte, vallomásukról jegyzőkönyvet vett fel és a megidézetteket sértő kifejezésekkel illette.“ Szárazajtán a községi jegyző a presbiteri gyűléseket csak azzal a kikötéssel engedte meg, ha azokat este 7 óra előtt tartják. Naszód vármegyében a csendőrség a szórványok gondozását és az istentiszteletek tartását is megtiltotta. Az udvarhelymegyei tanfelügyelőség az összes vasárnapi iskolákat bezáratta. Maros vármegyében Kali István backamadarasi lelkészt a csendőr-örmester szórvány-gondozó munkájában megakadályozta és durva tettelegességgel bántalmazta.

A jelentésben felsorolt esetek másik része még súlyosabb tényekre hívja fel a figyelmet. Haró községben ismeretlen tettesek a református iskola ablakait beverték és a község román lakosai a református vallásúakat bántalmazták. Az egyház vezetőségének panaszára Hunyad vármegye főnöksége azt válaszolta, hogy a felmerült apró incidensek személyi jellegűek és nem történt olyasmi, ami a közrendet megzavarta volna. Az iskola ablakait rosszindulatú egyének törték be, de a tetteseket nem sikerült kinyomozni. Hasonló dolog történt Tompaházán és Miriszlón is. Tompaházán 1936 december elsején éjszaka 11 és 12 óra között öt odavalósi román legény behatolt a lelkész udvarára, összetörte a kerítéseket, a lakás tomácáját, a konyhaajtót és az ablakokat. A csendőrség a tetteseket kinyomozta és a nyomozási jegyzőkönyvet az illetékes hatósághoz felterjesztette. Miriszlón az 1936 december 2-i ünnepélyre Nagyenyedre vonultak a csákai lakosok. A menetet Meseşan Aurel görög katolikus lelkész vezette, és ugyancsak a menet élére állott a helybeli csendőr-örmester, Laurentiu Stancel görög katolikus lelkész kíséretében. A menet tagjai a miriszlói református egyház tagjainak ablakait beverték. A református egyház vezetősége átirta a balázsfalvi görög katolikus érsekséghez, kérve a két pap szerepének tisztázását. Ám az érsekség válaszában a feljelentő jóhiszeműségét vonta kétségbe.

Az Igazgatótanács jelentésében közölt esetek többi részei a lelkiismereti és vallásgyakorlati szabadság súlyos megsértéséről adnak számot. Az állami iskolai tanerők református vallású gyermekeket ortodox és görög katolikus templomokba kényszerítettek. Más helyen akadályozták a gyermekek református templomba való járását. Magyarborzason a református gyermekeket görög katolikus, Vulkánon pedig a görög keleti templomba kényszerítették. A szamosújvári állami fiú- és leánygimnázium református vallású növendékei közül többeket görög katolikus vallásóra látogatására köteleztek. Székelytamásfalván az állami iskola igazgatója református gyermekek konfirmálását akarta megakadályozni. A gyermekeket elzárással és osztályisméltléssel fenyegette meg, ha el mernek menni a templomban tartott konfirmációi előkészítő órákra. A makfalvi állami iskola igazgatója még ennél is tovább ment. Különböző intézkedésekkel és fenyegetésekkel megakadályozta, hogy a vasárnapi istentiszteleten a református gyermekek résztvehessenek. Hasonló eset fordult elő a petrilla-lónyatelepi református egyházközségben, ahol a gyermekeket szintén akadályozták az istentiszteleten való részvételben.

Az egymást érő sérelmek ügyében az Igazgatótanács állandóan igyekezett jogorvoslást szerezni. De a kultusztvény hiába ígért „egyenlő védelmet“ az egyházaknak, mert e védelemben a kisebbségi egyházak igen ritkán részesültek. A legnagyobb visszaélések és hatósági túlkapások ellen beadott felterjesztésekre a kultuszminisztérium egyszerűen nem válaszolt.

így válasz nélkül maradtak a lelkiismereti és vallásgyakorlati szabadságba ütköző hatósági eljárások, a konfirmáció akadályozása, a templomokban lévő magyar nyelvű bibliai idézetek leverése és magyar gyermekek román vallásórákra való kényszerítése. Az egyház vezetői lankadatlanul folytatták a reménytelen kérelmezést. Az Igazgatótanács a sok egymásnak ellentmondó hatósági rendelkezésre célozva, rámutatott arra, hogy „alig van hatóság, amelyik intézkedései jogot ne tulajdonítana magának egyházi és vallásos kérdésekben. A rendőrség a vallásos összejövetelek megtartására nézve rendszabályokat foganatosít, az állami iskolák igazgatói önkényesen rendezik a tanulók nemzetiségét és vallását, a csendőrség a vallásos nevelés alapelveit fekteti le. Ilyen körülmények között a lelkészek építő munkája és az egyház kormányzása legyőzhetetlen akadályokba ütközik.“

A fenti esetek felett megdöbben erdélyi magyar közvélemény nagy része a kisebbségi egyházakkal szemben folytatott elnyomó politikát a liberális pártban uralkodó magyarelles szellemnek tulajdonította. Valóban Románia kisebbségeivel szemben húsz éven keresztül ez a párt mutatott a legkevesebb megértést. Hírhedt közoktatásügyi minisztere Angheliescu 1933-tól 1937-ig ugyanazt a magyargyűlölő politikát folytatta, mint az első négy éves liberális kormányzás alatt. Az ő szelleme érvényesült a román középiskolai tanároknak 1936-ban Temesváron tartott kongresszusán, hol a román tanárok határozottan követelték a kisebbségi iskolák bezárását és a kizárólagos román nyelvű közoktatást. „Ha a kisebbségek gyermekei Romániában akarnak élni, akkor nevelésüket román tanároknak, román nyelven és román iskolákban kell végezniük.“ Angheliescu és Tatarescu, a liberális párt két vezetője annak idején elindítói és bátorítói voltak az ehhez hasonló kisebbségellenes sovinizta megnyilatkozásoknak.

Ámde a liberális párt az 1937 végén tartott választásokon nem tudta megszerezni a szavazatok viszonylagos többségét. A régóta félretolt nemzeti parasztpárt Maniu vezetése alatt éppen úgy felsorakozott ellene, mint a Zelea Codreanu vasgárdájának félelmetesen növekvő tömegei. Így a választások után a liberális kormány megbukott és Goga került uralomra. A Goga-kormány rövid egy hónapos uralma után az állam már-már a polgárháború felé rohant, mikor II. Károly király feloszlatta az összes politikai pártokat és alkotmánymódosítással Romániának új kormányzati rendszert adott.

Az új rendszer látszólag szakított — az Anschluss és más külpolitikai okok hatása alatt — a liberális kormány addigi kisebbségi politikájával. 1938 nyarán megszervezte a kisebbségi kormány biztosságot és ennek hatáskörét az 1938 augusztus elsején tartott minisztertanácsban meghatározta. E határozatokat a románok rögtön úgy mutatták be a külföldnek, mint a kisebbségek által régen óhajtott ú. n. „kisebbségi státútumot“, mely a legnagyobb megértéssel rendezzi az összes felmerült vitás kérdéseket. A határozatok alapos vizsgálata azonban a tárgyilagos szemlélőt egyszerre meggyőzi arról, hogy azok semmi különös reménykedésre nem jogosíthatták fel a kisebbségeket, A minisztertanács kisebbségekre vonatkozó határozatai mindössze a régi törvények és rendelkezések elveit ismételték meg. Csupán az a rendelkezés látszott újnak, mely a kisebbségi gyermekek nemzetiségének meghatározását a szülőkre bízta. Ezenkívül feltűnést keltett néhány ígéret, köztük például az Erdélyi Múzeum-Egylet vagyoni és közjogi helyzetének húsz éve óta húzódó tisztázása. Ez azonban mind a mai napig nem valósult meg.

A magyar egyházak vezetői mégis reménykedve fogadták a kisebbségi kormánybiztosság felállítását és az augusztusi minisztertanács határozatait. De a tapasztalat csakhamar bebizonyította reménykedésük hiábavalóságát. Az egyházak helyzete csak látszólag változott. A hatóságokkal való érint-

kezés valamivel ugyan könnyebb lett s a román újságok feltűnő uszítása megszűnt. Az illetékes minisztériumok ígéretei csudálatos bőségben követték egymást. A tiltakozó vagy kérelmező küldöttségeket mindig szívesen fogadták s megígérték, hogy „jóakarátúan tanulmányozzák“ a kérdést. Midőn a kisebbségi újságok a szíves fogadtatásról és jóakarátú ígéretekről beszámoltak, ezt a román újságok rögtön felhasználták az új rendszer kisebbségi politikájának dicséretére. Az utolsó két évben a román újságok többet írtak a kisebbségi kérdéstről, mint azelőtt tíz év leforgása alatt. Különösen a külföldet próbálták mindenáron meggyőzni afelől, hogy Romániában a kisebbségeknek paradicsomi dolguk van.

Ámde maguk a kisebbségek ezt nem igen vették észre. A kisebbségi egyházak régi nehézségei egyáltalán nem szűntek meg. A városokban ugyan némi enyhülés volt tapasztalható, de a falvakon és vidékeken minden a régiben maradt. Sőt az országnak új tartományokra való felosztása az igazságkeresést és orvoslást még inkább megnehezítette. A tartományok élén álló királyi helytartók nem egységes szellemben bírálták el a kérdéseket. Nagyobb teret engedtek a helyi hatóságok önkényének. Míg azelőtt az egyházi vezetőségek ugyanazon fórumhoz, a bukaresti minisztériumhoz fordultak, ahol már valamennyire mégis csak ismerték a kisebbségek helyzetét, addig a tartományi helytartók némelyike nem tudta, mit csináljon a felmerült panaszokkal. Ez különösen így volt a háromszéki és brassó-megyei ügyekkel, melyeket egy ó-királyságbeli helytartósághoz utaltak, miután Háromszék és Brassó megyék magyar községeit közigazgatásilag az ó-királyság egyik tartományába osztották be.

Ilyen előzmények után érthető, ha a református és unitárius egyházak 1939-es közgyűlésein ugyancsak a szomorú csalódás hangulata uralkodott. A két év óta elhangzott ígéretekből mindössze a felekezetek elemi iskolai számára kilátásba helyezett államsegély valósult meg. A kongnia emelése ellenben csak ígéret maradt; az egyházi összejövetelek szabadságának biztosítása pedig még mindig nem történt meg. Világosan látszik ez a helyzet Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgató Tanácsának 1937—1939-ről szóló hivatalos jelentéséből, valamint az Unitárius Főtanácsi Gyűlés jegyzőkönyvéből.

A felsorolt visszaélések és erőszakosságok ugyanarról az elnyomó politikáról tesznek tanúbizonyságot, amelynek szomorú megnyilvánulásai annyira felháborították két évvel azelőtt az egyházi gyűlések tagjait. Az új rendszer nagy hangon bejelentett megértő politikája a gyakorlatban alig érvényesült. A súlyos esetek egész sora bizonyítja ezt. Ha néha-néha az egyházi vezetőségeknek sikerült kicsikarni egy-egy kedvező rendelkezést, ezt a helyi hatóságok rendszerint nem vették figyelembe. Hol hadtestparancsnoksági rendeletekre, hol ellenkező értelmű miniszteri rendelkezésre hivatkoztak s a vége mindig az lett, hogy ez egyházi élet elé állított akadályok tovább is megbénították a gyülekezetek közösségi szellemének fejlődését. A jelentésekből kiragadott néhány példa mindennél jobban rávilágít erre a sajátos helyzetre.

Ezek nagy része az egyházi testületek gyűléseinek és vallásos összejöveteleinek betiltására vonatkozik. A minden egyházmegyéből beérkező panaszokat az igazgatótanács lelkiismeretesen továbbította a minisztériumhoz. A református püspök havonként érdeklődött a beadott kérések és felterjesztések sorsáról. A sok memorandum és közbenjárás hatására a belügy-minisztérium végre intézkedett és közölte az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgató Tanácsával, hogy 1938 március 24-én kelt és ugyanez év május 26-án kelt rendeletével a vallásos összejövetelek engedélyezésének kérdését kedvezően intézte el. A vármegyefőnökségek általános utasításokat kaptak a gyűlések szabad engedélyezésére.

A belügyminiszter eme rendeletét az igazgató tanács közölte a marosi, szamosi és bucegi királyi helytartókkal, akik hivatalos válaszukban elismerték, hogy a szóbanforgó rendeletet tudomásul vették. Ezek után az igazgatótanács a rendelet másolatát leközölte a „Református Szemle“ című hivatalos egyházi lapban is a vidéki lelkészek számára.

Alig jelent meg a belügyminiszteri rendelet, az esperesek és lelkészek újabb sérelmekről tettek jelentést. A kökösi lelkész jelentette, hogy a belmissziói munka beindítása előtt a helyi közigazgatási hatóságoknak és a csendőrségnek bejelentette a gyűlések és összejövetelek tartására vonatkozó belügyminiszteri rendeletet. A munkát két hétig zavartalanul végezte. Ám ekkor az uzoni csendőrség közbelépett és a folytatást betiltotta azzal az indokolással, hogy a gyűlések megtartására csak a hadtestparancsnokság adhat engedélyt. Az akkor megtartott gyűlésről kihágási jegyzőkönyvet vett föl és azt felküldte a hadbíróshoz.

Győrke János, a bekecsalji egyházmegye esperese még szomorúbb tapasztalatot tett. Biztosítani akarván a belmissziói munka zavartalan-ságát, a belügyminisztérium szóbanforgó rendeletére hivatkozva engedélyt kért Maros- és Udvarhely megye prefektusaitól az egész egyházmegye területén folytatandó munkára. Kérésére a marosi prefektúra egyáltalán nem, az udvarhelymegyei vezetőség pedig az V. hadtestparancsnokság egyik rendelete alapján elutasítólág válaszolt.

A görgényi egyházmegye esperest hivatala arról tett jelentést, hogy a hatóságok a belügyminiszteri rendeletet csak a presbiteri gyűlésekre és a Te Deumokra vonatkoztatják.

Ezekre az esetekre való hivatkozással az Igazgatótanács felterjesztésben kérte a marosi tartományfőnökséget, hogy szerezzen érvényt a gyűlések és összejövetelek tartására vonatkozó belügyminiszteri rendeletnek. Am ennek a kérésnek sem volt semmi eredménye. A súlyos esetek egyre szaporodtak. A bethlenszentmiklósi csendőrpáncsnok az egyházközség képviselőjét — aki a presbiteri gyűlés megtartását bejelentő hivatalos értesítést kézbesítette — durva szavakkal kiutasította és a gyűlés megtartásának bejelentését nem vette tudomásul. A mezősámsondi körjegyző prefektusi rendeletre hivatkozva minden belmissziós összejövetelt betiltott. A tartományfőnökség a bejelentésre küldött válaszában közölte, hogy körrendeletben utasította a megyefőnökségeket a belügyminiszter idevonatkozó rendeletének megtartására. Hogy ez mennyit érhetett, arra vonatkozólag jellemző a marosi egyházmegye esperesének felterjesztése, mely szerint Maros vármegyében a gyűlések és összejövetelek tartására vonatkozó belügyminiszteri rendeletet senki sem tartja meg. Az Igazgatótanács jelentette az esetet a marosi tartományfőnökségnek, de ez leiratában kitérő választ adott.

Hasonló volt a helyzet Udvarhely megyében is. Az udvarhelymegyei esperest hivatal jelentette, hogy az etédi csendőrőrmester az V. hadtest parancsnokságának rendeletére hivatkozva a vallásos összejöveteleket betiltotta. Hasonló esetet jelentett a raátisfaívi és kigalambfalvi lelkész is. Az etédi lelkész a csendőrség utasítása szerint a vármegye főnökségtől kért engedélyt gyűlések és összejövetelek tartására, de a prefektúra a kért engedélyt nem adta meg. Az Igazgatótanács közbelépésére a tartományfőnökség utasította a prefektúrát az általa kiadott körrendelet betartására. Erre az Igazgatótanács kérte a tartományfőnökséget, küldje meg a gyűlések és összejövetelek tartására vonatkozó belügyminiszteri rendelet másolatát. Am a tartományfőnökség a rendelet másolatának kiadását megtagadta.

Végül az egyházi vezetőségnek sikerült megszereznie a Maros tartomány sokat emlegetett körrendeletét és a vallás- és művészetügyi minisztériumnak vallásos összejövetelek engedélyezésére vonatkozó hasonló tárgyú rendelkezését. Maros tartomány helytartósága 1938 december 29-én kelt rendeletében utasította Udvarhely megye prefektúráját, hogy a jövőben alkalmazkodjék a belügyminisztérium által kiadott rendelkezésekhez. Ezek szerint az egyházi gyűlések és vallásos összejövetelek előzetes engedély nélkül is szabadon megtarthatók. Csupán az összejövetelek idejét kell tudomásulvétel céljából előzetesen a rendőri közegek tudomására hozni.

A vallás- és művészetügyi minisztérium leiratában a püspökség tudomására hozta a kérdésben tett intézkedéseit. A belügyminisztérium

pedig felhívta a csendőrség vezérfelügyelőségét, valamint a rendőrség vezérigazgatóságát, hogy intézkedjenek az előző belügyminiszteri rendelet megtartására vonatkozólag. A felekezeti összejöveteleket előzetes cenzúrának és engedélyezésnek ne vessék alá, hanem elégedjenek meg azok előzetes bejelentésével. Hasonlóképpen 1938 november 15-én kelt átiratával megkereste a nemzetvédelmi minisztériumot is, hogy az illetékes katonai szerveknek ugyanilyen értelmű utasításokat adjanak.

A két rendelet kiadásáról szóló igazgatótanácsi jelentés ezzel a megállapítással fejeződik be: „A panaszoknak nincsen vége. A gyűlések és összejövetelek megtartása ma is korlátozásokat szenved. A presbiteri gyűléseken megjelenő csendőrök kifogásokat emelnek a tárgysorozat ellen, mert az szerintük nem vallásos jellegű.“

Ugyancsak már 1936 óta megkezdődött a hatósági fellépés a Szászvárosi Református Árvaház céljaira való gyűjtés ellen. Az Erdélyi Református Egyházkerület Szászvároson ref. árvaházat tart fenn, ahol körülbelül 80 árvát nevelnek. Az árvaház fenntartását több ezer, úgynevezett árvaházi perse' :n összegyűjtött összeg fedezte.

a román hatóságok nem nézhették nyugodtan ezt az őskeresztyénségre emlékeztető szeretetközösségi adakozást. Csakhamar eltiltották az árvaházi perselyek kihelyezését és használatát. Azóta a tilalom mai napig fennáll s az egyház vezetőségének új lehetőségeket kellett kitalálnia a gyűlézetek árvaházi adományainak biztosítására.

Az Igazgatótanács jelentése szerint a hatóságok más esetekben is megakadályozták a gyűjtést. Így például a marosbogáti lelkész jelentése szerint a józseffalvi tűzkárosultak részére gyűjtött 1505 lejnyi összeget a csendőrség a gyűjtőivel együtt elkobozta. A királyi tartományfőnökség a csendőrség eljárását helyeselte, mert szerinte engedély nélküli gyűjtésekről volt szó, így tehát a csendőrség törvényesen járt el. Hasonló eset történt Gerayszegen és Illyefalván. A geryeszegi őrmester 1939 húsvétijában a húsvéti legátusnak megtiltotta a hívek meglátogatását és a gyűjtés elfogadását, mivel nincs gyűjtési engedélye. Ugyanígy cselekedett az illyefalvi csendőrőrmester is az egyházközség pünkösdi legátusával. Az igazgatótanács kultuszminiszteri rendeletre hivatkozva kérte a lefoglalt összeg visszatérítését, miután a kultuszminiszter vonatkozó rendeletében nem emelt kifogást a múltban szokásos legációk intézménye ellen.

A lelkiismereti szabadságot 1937—39-ben is éppen olyan gyakran tiporták el, mint azelőtt. Felvincen a konfirmációs oktatás elé gördítettek akadályokat. Mezősámsondon az állami iskolai tanító a református vallású katonai előképzős ifjakat a görög katolikus templomba kényszerítette. Középján, Baróton, Olaszteleken, Bibarcfalván és Szederjesen váltakozva a görög keleti és görög katolikus templomokba vitték őket, hitükkel ellenkező szertartások elvégzésére kényszerítve. Geryeszegen a templomi istentiszteleteket sajtószerű módon próbálták megakadályozni. A templom főbejárata elé a község orvosi lakást és rendelőt építtetett; a hozzátartozó gépkocsiszint pedig istállóvá alakította át. Magyarbikalon az állami iskola magyarnyelvű tanulóinak megtiltották az anyanyelvükön való imádkozást. Székelykövesden az állami tanító büntetéssel ijesztette el a gyerekeket a vasárnapi iskola látogatásától. Erdőszentgyörgyön és Uzdiszentpéteren a csendőrség a konfirmációs oktatást betiltotta. A kispujoni állami iskola tanítója a református tanulókat nemzeti ünnepeken a görög katolikus templomba parancsolta és a mise egyes részeit református tanulókkal énekelte. A küllői egyházmegyében a katonai előképzés parancsnokai a református ifjakat idegen kultuszcselekmények elvégzésére kényszerítették. A tartományfőnökség e panaszra adott válaszában azt állította, hogy a megéjtett vizsgálat szerint a református ifjak „önként“ vállalták ezeket. Varsói-am a katonaság a lelkészi irodát kórháznak foglalta le; a levéltári szekrényt

feltörte s az irodai berendezést, anyakönyveket, számadásokat és ügyiratokat kidobálta.

A legsúlyosabb erőszakosságok Erdővidéken, Benedek Elek hazájában történtek. Ott, ahol egykor a nagy mesemondó a székely hegyek és fenyvesek zamatos meséit írta, a csendőrök a legnagyobb elnyomással feküdtek rá a magyar egyházak minden megnyilvánulására. Ennek a különlegesen durva elnyomásnak meg van a maga magyarázata Cionca Macedón oklándi főszolgabíró személyében. Ez a hivatalos személy évtizedek óta a középkori eljárásokat is megszegyenítő kínzással próbálta diadalra vinni járásában a székelyek elrománosítását. A Székelyföldön megkezdett erőszakos térítések legmegdöbbentőbb esetei az ő járásában fordultak elő. Így érthető, ha az Igazgatótanács jelentésének legsúlyosabb részei éppen azokra az esetekre vonatkoznak, amelyek a Cionca szolgabíróságához tartozó egyházközségekben fordultak elő. Az még a szelídebb esetek közé tartozik, amikor a szederjesi és bibarcfalvi presbiteri gyűléseket az őrsparancsnokok egyszerűen eltiltották. Az esperes jelentése szerint a gyűléstartási engedély megtagadása miatt olyan nehézségek merültek fel, amelyek teljesen lehetetlenné tették az egyházi adminisztrációt.

Az Igazgatótanács e jelentésekre felterjesztést intézett a marosi helytartóshoz. Erre Cionca főbíró, akít a marosi tartomány főnöksége a panasz megvizsgálásával megbízott, az erdőfülei, bardoci, kisbaconi, magyarhermányi és bibarcfalvi lelkészekkel nyilatkozatot íratott alá, mely szerint a hatóságok a keresztelest, esketést és temetést nem akadályozták meg. Az Igazgatótanács hiába hivatkozott arra, hogy a főszolgabíró újabb erőszakosságait törvényesíteni akarva a szóbanforgó nyilatkozattal a vallásos összefüggések ügyét mellékvágányra igyekszik terelni. Hivatkozása mitsem használt; az erdővidéki harc vonalon semmi változás nem történt.

Ezt bizonyítja az erdővidéki egyházmege esperesi hivatalának 826/1938. számú jelentése. Ebből kiderül, hogy a már ismertett és az összes tartományfőnökségek által tudomásul vett belügyminiszteri és vallásügyi rendeletek semmit sem használtak. Az Udvarhely megyéhez tartozó egyházközségekben a hatóságok az egyházi gyűlések és vallásos összefüggések tartását tovább is akadályozták. A csendőrség vallásos összefüggéseknek tekintette a keresztelest, esketést és temetést és előzetes bejelentésüket követelte. A tulajdonképpeni vallásos összefüggésekre vonatkozólag pedig Cionca főszolgabíró kijelentette, hogy a belügyminiszteri rendelet véleménye szerint nem vonatkozik a református gyülekezetekre.

A felsorolt eseteknél még súlyosabb volt az, mely az erdővidéki egyházmege esperesi hivatalának jelentéséből állapítható meg. Eszerint a pünkösdi ünnep első- és másodnapján, Kisbacon község lakosait közmunka elvégzésére, Magyarhermány és Bibarcfalva híveit pedig ünnep harmadnapján útkavicsózásra parancsolták ki. A Református Egyházkerület Igazgató Tanácsa továbbította a panaszt a vallás- és belügyminiszternek. A vizsgálat megejtésére a marosi tartományfőnökség megint csak az érdekelt helyi hatóságokat hívta fel. Ez le is zajlott, de nagyon különös körülmények között. Eredménye az volt, hogy a tartományfőnökség állítása szerint a lelkészek panaszai alaptalanok, mert a hívek „önként” vállalták a közmunka elvégzését. Mikor e válasz az érdekelt egyházmege tudomására jutott, az egyházmegei tanács jegyzőkönyvi határozatában újból kérte az Igazgatótanácsot egy ismételt vizsgálat kieszakozására. A tartományfőnökség az új vizsgálatot is az előbbihez hasonló módon rendelte el. Ennek időpontját 1939 január 12-ére tűzték ki és azt a lelkészek és esperes távollétében tartották meg. Ez utóbbiak csak január 11-én késő este kapták meg a vizsgálatra való idézést és így lehetetlenség volt azon megjelenniük. Mindezek után tökéletesen megérthető, ha a tartományfőnökség az érdekelt Cionca Macedón jelentése alapján átiratában megismételte előbbi kijelentését, mely szerint az újabb vizsgálat is megállapította, hogy a hívek önként vállalták a közmunkát. Erre az Igazgatótanács megküldte a marosi tartományfőnökségnek a lakosok által aláírt eredeti nyilatkozatokat, melyekből kitűnt, hogy őket kényszerítették a pünkösdi ünnepen a községi közmunkák elvégzésére. Am a tartományfőnökség most is Cionca főszolgabíró mellé állott, kijelentve, hogy korábbi megállapításait teljes egészükben fentartja, a feljelentést alaptalannak tekinti és a levelezést idő vesztegetésnek minősíti.

Ugyancsak előfordult a református egyházközségekben oly gyakori névelemzés és lelkiismereti szabadság eltiprása is. Csókfalván történt a legkülönösebb eset. Ebben a faluban 5 római katolikus gyermek kivételével az összes többi gyermekek unitárius és református vallásúak. A felekezeti iskola bezárása után csak állami iskola működik. Ez az unitárius egyház tulajdonát képező iskolaépületben van elhelyezve. A tanítók közül kettő román görög keleti, egy pedig unitárius. A két román tanító saját tantermében egy-egy görög keleti oltárt állított fel s az unitárius és református gyermekeket naponként ez oltár előtt imádkoztatta.

Áttekintve ezeket a hivatalos és kétségbe nem vonható adatokat, eszünkbe jut a román alkotmány és kultusztörvény néhány rendelkezése. „A lelkiismereti szabadság korlátlan... Senki sem kényszeríthető, hogy más kultusz istentiszteletén részt vegyen. A felekezetek és intézmények fenntartásához szükséges költségekre a felekezetek híveikre adót vehetnek ki és ez adók az állami közegek által is behajthatók ... Az állam valamennyi felekezetnek egyformán biztosítja a szabadságot és támogatást.“ Ezek olvasása után megérthetjük, ha az erdélyi magyarok sokszor kétségbeesve sóhajtanak fel: Vájjon mikor lesz ezekből az elvekből valóság? Vájjon mikor lehet számítani arra, hogy az alkotmányban és kultusztörvényben biztosított jogokat igazán és megszorítás nélkül élvezhetjük?

KACSÓ PÉTER